

**ФІТОНІ І ФІТОСИМВОЛИ ЯК ОБРАЗНО-СМИСЛОВИЙ
ЦЕНТР ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ
(на матеріалі української, російської та польської мов)**

УДК 811.61.2

*Алла Смерчко, кандидат філологічних наук, професор кафедри слов'янських мов
Марія Колечко, кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янських мов
Ганна Попадинець, кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янських мов
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка*

**ФІТОНІ І ФІТОСИМВОЛИ
ЯК ОБРАЗНО-СМИСЛОВИЙ ЦЕНТР ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ
(на матеріалі української, російської та польської мов)**

У статті проаналізовано у комплексно-зіставному аспекті фразеологізми з компонентами-фітонами в українській, польській та російській мовах.

***Ключові слова:** фразеологізм, фразеологічна одиниця (ФО), фітони, фітосимволи, національна специфіка, символічне значення, оцінка.*

Літ. Ц.

Постановка проблеми. Складні знаки характеризуючої номінації, як засіб духовного осягнення світу, завжди викликають інтерес, оскільки в них відображені не лише давні уявлення про світ, але й нові реалії, стосунки між людьми, дух певної епохи, а також рослинний і тваринний світ, що споконвіку оточує людину. Це й зумовило вибір теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рослинний світ займає важливе місце в ідеографічних схемах національних картин миру, які відображені у фразеології (див. роботи В.М. Мокиєнко [3, 56 – 58], В.Д. Ужченко й Л.Г. Авксентьева [5, 76 – 89]). Однак у цих роботах не представлена розгорнута характеристика фразеологізмів з компонентами-найменуваннями рослин, не визначено їх корпус, не проведено лексико-семантичний аналіз. У сучасному мовознавстві відсутні роботи, присвячені відображенню рослинного світу у фразеології, зокрема, у порівняльному аспекті.

Мета статті полягає у виокремленні групи ФО з компонентами-фітонами в українській, польській та російській мовах, а також їх комплексно-порівняльному аналізу.

Виклад основного матеріалу. Образно-значеннєвим центром ФО, об'єднаних темою “флора”, виступають компоненти-фітони, (слова-назви різних видів рослин), що виконують смислоутворюючу і характерологічну функцію. Постійне, тісне контактування людини із флорою протягом багатьох тисячоліть сприяло своєрідному “олюдненню” рослин, закріпленню за ними певного символічного значення. Відомо, що особливим засобом осягнення дійсності є мовна символіка, що закріпила у словах і сполученнях слів психологічний аспект сприйняття світу й разом з тим колективну оцінку явищ дійсності.

Слова-символи як номінативно-характерологічні знаки, що спираються переважно на реальні предметні символи (наприклад, *шапка Мономаха, лавр, меч, стіна*) або ірреальні (*Легас* – міфічний крилатий кінь – символ поезії), стають образно-значеннєвим центром стійких словесних комплексів, що відображають зв'язки людини з довкіллям, її реакцію на світ засобами мови. За визначенням поета, мовний символ – “це образ світу в слові виявлений”. Створення словесного образу зі семантикою оцінки часто спирається на асоціативні зв'язки та вже наявні фонові знання індивідуума й соціуму.

Найбільш узагальненим фітосимволом є лексема **дерево**, що символізує особливості мислення, здібності, характерні риси, міцність або слабкість, плінність життя та різний ступінь вияву енергії. Слово **дерево** як семантично опорний компонент входить до складу сталих словосполучень і фраз: *дерево життя, генеалогічне дерево, дерево пізнання добра і зла* (згідно зі Старим Заповітом яблуна у раю, з якої Адамові та Єві не дозволялось зривати плодів) // *дерево життя, дерево познання добра и зла; постучать по дереву; скрипучее дерево долго живёт* // *boże drzewko; drzewo genealogiczne; drzewo zywota, drzewo wiadomosci dobrego a zlego.*

За визначенням Є.Я. Шейніної, до сакральних дерев, з якими пов'язано багато символічних значень, належить **дуб** – символ міцності, твердості, повноти сили, доблесті, мужності, зрілості, довголіття [8, 143 – 144]. У багатьох народів існують порівняння зі словом-компонентом **дуб**: *здоровий як дуб // здоров как дуб, крепок как дуб // ktoś rosły (silny) jak dąb; chłop jak dąb*. В українській і російській мовах існують стійкі перифрази: *врізати (дати) дуба* [7, 154; 221] // *дать дуба* [6, 162], в яких значення

**ФІТОНІ І ФІТОСИМВОЛИ ЯК ОБРАЗНО-СМИСЛОВИЙ
ЦЕНТР ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ
(на матеріалі української, російської та польської мов)**

“померти, загинути” мотивовано семою “дубенеть”, тобто “охолонути, втратити чутливість, зробитися твердим”. Наведемо ще одну українську перифразу з таким значенням, у якій внутрішня форма легко вбачається – *дубом дубинити* “померти, загинути” [7, 581]. У польській мові ФО *dać dęba* уживається зі значенням “утекти, дати драпака” [10, 47]. Мотивація такого значення у польській мові не встановлена. В українській і російській мовах з похідними від фітона **дуб** пов’язана характеристика тупої, розумово обмеженої людини: *дубова голова* [7, 183, 270] // *дубовая голова* [6, 137]. Можливо, мотивуючими ознаками тут також були потенційні семи “дубенеть”, “одубенеть”, що розшифровуються як “робитися (зробитися) нездатним ясно, жваво міркувати, розуміти, осмислювати що-небудь”. Звідси метонімічне сполучення як образна характеристика людини: *одубевшая (= отупіла) голова* → *дубова (= тупа) голова*. У російській мові, крім зазначених, негативно характеризують людину фраземи: *ну й дуб*, *дуб дубом*, а також крилатий вислів з байки І. Крилова: *як свиня під дубом* (про недостойний вчинок людини). В українській мові стан страху може позначатися ідіомою *волос дубом стає* [7, 270]. Еквівалентом до української є польська *włosy stają komuś dęba (na głowie); coś staje dęba*. У польській мові також фіксуємо *stawać dęba* – “чинити опір; пручатися чому-небудь; проявляти впертість”. Мотиваційною основою є символічне значення фітона **дуб** – “твердість, непохитність”. Спостерігаємо тут метафоричне перенесення. В історичних текстах також зустрічаємо усталений вираз *święty dąb* (“у деяких язичників **дуб** оточений релігійним культом” [Doroszewski SJPD przedruk elektroniczny PWN] як узагальнений символ якої-небудь давньої святині). У польській мові цей фітон функціонує у ряді прислів’їв: *Co dąb, to nie brzoza; co wilk to nie koza / Kiedy się dąb obali, każdy z niego drwa wali / Wać się trzeba trzcinie, gdy wiatr dąb wywinie*.

До спільних для українців, поляків і росіян символів-фітонів, що функціонують як образно-значеннєвий центр фразеологізмів, належать: **лавр** // **laur** // **лавр** (символ тріумфу, перемоги, успіху) – *увінчувати лаврами, спочивати на лаврах, пожинати лаври, лаври не дають спати кому; лаври Мільтіада* [1; 239], *добувати лаврів, лавровий вінок, геростратові лаври* // *sproczywać, sproczać na laurach; zbierać laury; wieniec laurowy* // *увенчать лаврами, почить на лаврах, пожинать лавры, лавры спать не дают, лавровый венок, лавры Герострата;*

маслина // *oliwka* // *олива* (символ миру, достатку, родючості й перемоги) – *маслинова гілка* [1, 289] // *gałązka oliwna* [SJPD przedruk elektroniczny] // *оливковая ветвь, нет мира под оливами; горіх* // *orzecz* // *орех* (символ внутрішнього світу людини, ядро істини) – *розгризти горіх, розкусити міцний горіх, розчистити під горіх, горішок не по зубах, дати на горіхи, показати на чому горіхи ростуть* [7, 190] // *twardy orzech do zgryzienia* [10; 165] // *орешек не по зубам, крепкий орешек, твёрдый орешек* [6, 412], *разделатъ под орех* [6, 525]; **полин** // **piołun** // **полян** (символ гіркоти) – *гіркий як полин* // *z piołunem w sercu* (досл. “з полином в серці”) [SJPD przedruk elektroniczny] // *горький как полян*; **кропива** / **pokrzywa** // **крапива** (символ чогось пекучого, палючого; якийсь дратівливий чинник у житті) – *як кропивою попечений, дорога вкрита кропивою, засипати кропив’яним сім’ям* [7, 675, 263, 317] // *жгучий (жжётся) как крапива, посадить в крапиву кого, крапивное семя* (устар.) [6; 570]; у польській мові: *zadowolony, ucieszony, czuje się itp. jak goły (nagi) w pokrzywie* (досл. радіти, почувати себе й т.д. як голий у кропиві) [SJPD przedruk elektroniczny]; **яблуня** // **jabłoc** // **яблоня** (символ материнства, родючості, матеріального добробуту) – *яблуко від яблуні недалеко відкочується* // *niedaleko pada jabłko od jabłoni* // *яблуко от яблони недалеко падает, яблочное семя знает своё время; яблуко* // **jabiko** // **яблоко** 1. (символ спокуси) – *яблуко спокуси* // *яблоко искушения*; у польській мові яблуко також є символом спокуси, але у фразеології вживана лише узагальнена назва на його позначення: *owoc – zakazany owoc* (досл. “запретный фрукт” – пор. укр. і рос. *заборонений плід* // *запретный плод*); 2. (символ розбрату) *яблуко розбрату (незгоди)* // *jabłko niezgody* // *яблоко раздора*. Крім того, у польській мові фіксуємо *złote jabłko* (універсальний прибуток, щось, що приносить великий дохід), *amator kwaśnych jabłek* (співвідносна з російською ФО *профессор кислых щей*) [SJPD przedruk elektroniczny], *zbić kogoś na kwaśne jabłko* (побити когось до стану моченого яблука – тобто м’ятого, м’якого, що втратило форму) [10]; **лимон** // **cytryna** // **лимон** (символ гіркоти й кислоти) – *кислий як лимон, як вичавлений (видушений) лимон* // *kwaśny jak cytryna* // *кислый как лимон, выжатый как лимон; пальма* // **palma** // **пальма** (символ перемоги й тріумфу) – *пальма першості* // *palma pierwszeństwa* // *пальма первенства; palmowa niedziela* (у східних слов’ян *вербна неділя* //

ФІТОНІ І ФІТОСИМВОЛИ ЯК ОБРАЗНО-СМИСЛОВИЙ ЦЕНТР ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ (на матеріалі української, російської та польської мов)

вербное воскресенье); **омела** // **омела** (символ захисту, родючості й шлюбу) – *стати під омелою // стати под омелой*; **троянда** // **róża** // **роза** (символ краси і любові) – *посипати шлях трояндами*; *червона троянда – емблема кохання, чорна троянда – емблема журби // посыпать (усыпать), устилать путь розами; черная роза – эмблема печали, красная роза – эмблема любви* (крилатий вислів став популярним завдяки однойменному фільму Сергія Соловйова “Чорна троянда – емблема журби, червона троянда – емблема любові” 1989 року); також цей фітон функціонує в таких прислів’ях і фразеологізмах: *nie ta róży bez kolców; spoczywać na różach; stapać po różach; droga ścieli się komuś różami; czując droga nie jest usłana różami*; **терен** // **cierc** // **тёрн**, **терновник**, **терние** (книжн., застар.) – символ мучеництва, страждань) – *терновий вінок (вінець), кризь (через) тернії до зірок, терновий шлях; дорога, вкрита тернами, шлях заріс терном // cierniowy wieńiec; droga cierniowa // терновий веноч, тернистий путь, через тернии к звёздам, дорога тёрном заросла*.

Окремі фітони можуть мати полярну символіку. Так, **осика** у кельтів і слов’ян – символ зради, страху, смерті, звідси стійкі звороти: *Иудине дерево; тремтіти як осикове листя // Иудино дерево; дрожать (трястись) как осинный лист*. З іншого боку, **осика** – древній символ захисту від злих сил (вампірів, упирів, відьом тощо, і це мотивувало інші сталі словосполучення: *вбити (загнати, вткнути) осинний кіл // wbić osikowy kolek // вбить (вонзить) осинный кол*.

Наявність у досліджуваних мовах однакових фітосимволів і побудованих на їхній основі ФО зумовлена: 1) загальним історичним і суспільно-економічним устроєм життя, наприклад, у східних слов’ян – *ликом шитий; не з лика шитий; обідрати як липку; дати березової каші // не лыком шитый; ободрать как липку; дать берёзовой каши; хоть трава не расти*; 2) “загальним культурно-історичним тлом, іменованим цивілізацією” (за Л.Я. Шестак), 3) загальною культурною спадщиною (антична міфологія, біблія, світова класична література), наприклад, *геростратові лаври; терновий вінок (вінець); фіговий листок // liść figowy // лавры Герострата; терновий венец; фиговый листок*.

Разом з тим багато фітонів вирізняються національно-культурною специфікою. Тому фразеологічні одиниці, значення яких мотивується такими фітонами, не мають еквівалентів в інших мовних системах. Так, наприклад, **калина** – поетичний символ України, символ вічної пам’яті: *Без калины немає України; Одна калина за*

вінком, одна родина за столом..., у росіян, крім загального символічного значення зрілості й родючості, – символ гіркої ягоди, гіркою життя, що віддзеркалено у прислів’ї *девичья жизнь до замужества малина, а после замужества – калина*. На противагу калині, **малина** – символ солодкого життя: *не жизнь, а малина; разлили малина; развалить малину* (жарг.). І в росіян, і в українців *калиновий лист* – символ весільного обряду.

Складовим елементом весільної символіки в Україні та в Польщі є **гарбуз** // **arbuз** // **гарбуз**. Цей фітон слугує основою цілого ряду національно-зумовлених фразеологізмів: *давати гарбуза; діставати гарбуза; годувати гарбузами; скуштувати гарбузової каші; наділяти гарбузом; остатися з гарбузом; пахне гарбузом, ніти з гарбузом // dawać komuś arbuza; dostawać arbuza*.

В Україні гарну, струнку дівчину порівнюють з вербою (*дівчина як верба*), а в Росії – з берізкою (*стройная как берёзка*) і з горобиною (*Что стоишь, качаясь тонкая рябина... Как бы мне, рябине, к дубу перебраться*). В обох народів існує стале словосполучення термінологічного характеру – *вербна неділя // вербное воскресенье* (пор. у поляків – *пальмова неділя*) – і стійка фраза – приповідка *верба б’є, не я б’ю, за тиждень Великдень; Будь великий, як верба, а здоровий, як вода, а багатий, як земля // верба хлест – бьём до слёз, бьём, чтобы быть здоровым*.

Рольовий розподіл фітосимволів за ставевою ознакою відбувається відповідно до лексико-граматичного характеру їхніх вербальних позначень у кожній із розглянутих мовних систем. Наприклад, троянда, гвоздика, мімоза, фіалка, яблуня, липа символізують жінку, жіночий початок, а тюльпан, нарцис, клен, дуб, кипарис – чоловіка. Пісенний і віршований жанри літератури містять чимало прикладів уособлення фітонів та їх рольового розподілу для втілення авторського задуму, створення відповідного емоційного настрою, певного словесного образу. *У плетня заросшая крапива обрядилась ярким перламутром и, качаясь, шепчет шаловливо: “С добрым утром!”* (С.Єсенін). Показовим у цьому аспекті є також вірш М.Ю. Лермонтова “Сосна” (*На севере диком стоит одиноко...*), що є оригінальною обробкою вірша Г. Гейне “Сосна і пальма”, у якому фітони (**сосна** – він, а **пальма** – вона) персоналіфікують двох закоханих, яким не судилось зустрітися. У Лермонтова тема любові переплітається з темою мрій, самотності, тому обидва фітони є іменниками жіночого роду (див. прим. до творів М.Ю. Лермонтова, т.1, с. 590). Пор. переклад Майкова, що зберіг тему

ФІТОНІ І ФІТОСИМВОЛИ ЯК ОБРАЗНО-СМИСЛОВИЙ ЦЕНТР ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

(на матеріалі української, російської та польської мов)

любові, замінивши фітон **сосна кедром** (див.: Шанский Н.М. “Сосна” М.Ю. Лермонтова”, Щерба Л.В. “Опыты лингвистического толкования стихотворений”).

З рослинами часто порівнюють: зовнішній вигляд людини – як квітонька; як буряк; як видушений лимон // *wyciskany jak cytryna* // *красный как свёкла; красный как пион; как маков цвет* [6, 687]; *жёлтый как лимон; как выжатый лимон* (про виснажену, худу людину); властивості психіки, особистісні якості – як горох по стіні; *тихіше води, ніжче трави* // *irwać się z choinki* [9, 35] // *как горохом об стенку; ниже травы, тише воды; тепличное растение; здатність реально оцінювати щонебудь* – *блекоти (дурману, чемериці) наївся; з дубу внав; капустана голова* // *kariściana głowa* // *белены объелся; не голова, а кочан капусты; тыквенная голова; дуб дубом; с дуба рухнул; здатність розбиратися в чому-небудь, мати поняття про предмет розмови* – як свиня в апельсинах (на помаранчах, на перці) *розбиратися* // *znać się na czym jak świnia na rotagańszach* // *разбираться как свинья в апельсинах; вияв почуттів* – *закохався як дідько в грушу; любити як собака редьку / цибулю* [7, 839], відповідний російський аналог не містить фітона у своєму складі – *любить как собака палку*; вигуки, що виражають різні почуття людини й спонування – *хай буде гречка* [7, 197]; *рос. вот так клюква* – вигук, що виражає подив з приводу якої-небудь неприємної несподіванки; українські аналоги цієї ФО не містять у своєму складі слова – фітони, пор.: *от тобі й маєм; ось тобі й на*; *рос. горе ты моё, луковое; ёлки-палки; ёлки зелёные; соціальна оцінка людини* – *з одного поля ягода / з одної гіллі ягода; не нашого поля ягода; яблуко від яблуні недалеко падає; яке дерево – такий клин; хрін за редьку не солодший; міцний горішок; хоч по три (по сім) за цибулю* [7, 895]; *старий гриб; старий хрін* [7, 935]; *як з гречки лико* [7, 423]; *кропив'яне сім'я* [7, 401] // *ubierać się na cebulkę* [9, 68], *niedaleko pada jabłko od jabłoni; twardy orzech; stary grzyb* // *одного поля ягода; яблуко от яблони недалеко падает; твёрдый орешек; старый гриб; крапивное семя; бесплодная смоковница; хрен редьки не слаще; в сорок пять – баба ягодка опять; положення людини в суспільстві* – *як горох при дорозі* // *jak groch przy drodze* // *как горох при дороге; как былинка в поле; внутрішній стан людини* – *як сорока в сливах; спочивати на лаврах* [7, 852] // *sposzczać na laurach* // *почивать на лаврах; рос. лыка не вяжет* [6, 122]; фізичні й емоційно-

фізичні відчуття – *волос дубом стає* [7, 143]; *тремтіти як осиновий листок; тремтіти ніби осика* [7, 589] // *дрожать как осиновый лист; ситуації, у яких виявляється сутність людини, її оцінка* – *це ще тільки квіточки, а ягідки будуть / це тільки цвіт, а ягідок подождить* // *это ещё только цветочки, а ягодки впереди; з-за дерев лісу не бачити / у лісі бути, а дров не бачити* // *за деревьями леса не видит; ліс рубають – тріски летять* // *лес рубят – щепки летят; як вовків боятися, так і в ліс не йти* // *волков бояться – в лес не ходит; зоставатися на бобах* // *оставаться на бобах; скуштувати березової каші* // *отведать берёзовой каши; заробити на горіхи* [7, 316] // *получить на орехи; заблудитися в трьох соснах* – українські відповідники не містять фітон у своєму складі, пор.: *заблукати межі хатою і коморою; серед села дороги не знайти, не мають аналогів такі російські прислів'я, як: дерево роняют туда, куда оно нагнулось; как хлеба край, так и под елью рай*; а також польські фразеологізми: *wpaść jak gruszka w kompot; gruszki na wierzbie; дії, вчинки, поведінка людини, ставлення до інших людей* – *нагодувати цибулькою; дати березової каші кому; почесати березовим віником кого; добувати лаври; причепитись (липнути) мов реп'ях до кого; наколотити горох з капустою; розчистити під горіх кого; засипати кропив'яним сім'ям; розбивати лобом горіхи* [7, 190, 521, 527, 743, 734, 317, 761] // *spaść na kwaśne jabłko; posyłać (wyrzucić) na zieloną trawę; wpuszczać kogoś w malinę; zrobić kogoś w bambuko* // *прилип как репейник / как банный лист; вьётся как плющ вокруг кого-либо; разделить под орех; дать берёзовой каши; щёлкать точно орехи; худую траву с поля вон; сімейні стосунки* – *хатня морква* – “побутова сварка між чоловіком і дружиною”; *скакати (стрибати) у гречку* – *зраджувати дружині (чоловікові), “мати нешлюбні зв'язки з ким-небудь”* [7, 506, 813]; *солон'яна вдова* [7, 72] // *siomiana wdowa* [9, 224] // *соломенная вдова* [6, 58]; оцінка змісту й особливостей мовлення – *сипати словами як горохом* // *словно горох сыплется; говорити наздогад буряків [щоб капуста дали] / наздогад буряків, коли моркви треба* – “роблячи натяк на щось одне, мати на увазі щось інше”; *наколотити гороху з капустою; наговорити три (сім) мішків гречаної вовни* [7, 498, 524, 527, 806]; російський еквівалент останнього фразеологізму фітона не містить: *наговорить с три короба; оцінка способу життя, умов існування людини* – *дорога вкрита ожиною; шлях заріс терном;*

**ФІТОНІ І ФІТОСИМВОЛИ ЯК ОБРАЗНО-СМИСЛОВИЙ
ЦЕНТР ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ
(на матеріалі української, російської та польської мов)**

тернистий шлях; ті, що співають у тернику / / поющие в терновнике (походить від назви роману Коліна Макклоу); *не жизнь, а малина; разлили малина; перифрастичне найменування дітей – квіти життя // kwiaty życia // цветы жизни; смакові відчуття – як гірка редька // kwaśny jak cytryna // как горькая редька; горький как полынь; кислый как лимон; назви хвороб – крапивная лихорадка (устар.) [СО, 277]; позначення в асоціативно-художній формі абстрактних понять і символів – крізь терні до зірок – “поривання в далечінь, досягнення мети, долаючи перешкоди” / “важка, складна справа”; міцний горішок; фіговий листок – “прикриття ганебних учинків удаваною благоприсойністю”; як гірка редька – “дуже сильно, надзвичайно, нестерпно”; березова каша – різки – символ покарання; терновий вінець; лавровий вінок; пальма першості; яблуко незгоди (чвар, розбрату); на городі бузина, а в Києві дядько // przez ciernie do gwiazd; twardy orzech do zgryzienia; liść figowy; palma pierwszeństwa; gałąź oliwkowa; wieniec cierniowy; wieniec laurowy // через тернии к звёздам; крепкий орешек; как горькая редька; фиговый листок; развесистая клюква; проще пареной репы; берёзовая каша; пальма первенства; оливковая ветвь; терновый венец; лавровый венок; вишнёвый сад – символ дворянського побуту; луковое горе; запретный плод; яблоко раздора; в огороде бузина, а в Киеве дядька; кількісні оцінки – з макове зернятко; яблуко не має де впасти; як гриби після дощу ростуть [7, 197] // jak grzyby po deszczu // с маковое зернышко; яблуку негде упасть; как грибы после дождя; вірування, гадання, марновірства – ворожити на бобах // гадать на бобах; гадать на ромашке; гадать на кофейной гуще; якісна оцінка явищ, реалій і фітосимволів – Без калини нема України; хоч по три (по сім) за цибулю; Лучше нету того цвету, когда яблони цветут; Калинка, малинка моя, в саду ягодка малинка моя...*

Окрему групу складають стійкі сполучення, що є емотивно-образними найменуваннями самих рослин, їх різновидів. Образ тут створюється шляхом сполучення атрибутивного слова – присвійного (рідше – відносного) прикметника, що виконує функцію конкретизатора, – і субстантивного слова – фітона або його частини. Наприклад, в українській мові існують такі фразеологізовані словосполучення, як *кропива собака, кінський каштан*, у російській – *волчье лыко* – рослина пухляк [6, 336]; *волчьи ягоды* – “чагарник з отруйними плодами” [СО, 87]; *заячья капуста, собачья крапива; конский щавель;*

конский каштан; земляное яблоко – (застар.) “картофель” [6, 716]; *хинное дерево* – ...дерево в Південній Америці, кора якого містить хінін [3, 792], у польській мові – *koński kasztan; drzewo chinowe*.

Цікаво, що деякі стійкі звороти із зазначеної групи можуть використовуватися для характеристики людини. Наприклад, російське словосполучення *волчьи ягоды* у формально-трансформованому вигляді (зміна форми числа та структури) вживається як негативна оцінка особи, порівняйте контекст: *ягодка ты моя (наша), волчья*.

Висновки. Як свідчить фактичний матеріал, джерелом багатьох фразеологізмів із загальною когнітивною структурою й адекватним лексико-граматичним складом (у межах нормативного варіювання) є, насамперед, тексти Старого й Нового Завітів, а також антична література. Що стосується більшості ФО, то спільність або відмінність їхніх когнітивних структур зумовлена тим, наскільки є однаковими символічні значення фітонів у різних народів і наскільки самі ці фітони є визначальними й істотними для них. Адекватність сприйняття навколишньої дійсності (мається на увазі відображення як властивість людського мозку) вступає у складну взаємодію (іноді в протиріччя) з відбиттям особливостей економічного устрою народу, його національного менталітету та поетичного бачення світу.

1. Коваль А.П. Слово про слово. – К.: Радянська школа, 1986. – 284 с.
2. Малые жанры русского фольклора: Пословицы, поговорки, загадки / Сост. В.Н. Морохин. – М.: Высшая школа, 1979. – 284 с.
3. Мокиенко В.М. Образы русской речи. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1986. – 277 с.
4. Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини / Упор. М.М. Пазяк. – К.: Наукова думка, 1989. – 480 с.
5. Ужченко В.Д., Авксентьев Л.Г. Українська фразеологія. – Х.: Основа, 1990. – 167 с.
6. Фразеологический словарь русского литературного языка / Сост. А.И. Фёдоров. – М.: АСТ Астрель, 2001. – 720 с.
7. Фразеологічний словник української мови: В 2-х кн. / Уклад. В.М. Білоноженко та ін. – К.: Наукова думка, 1999. – 980 с.
8. Шейнина Е.Я. Энциклопедия символов. – М.: ТОРСИНГ, 2003. – 591 с.
9. Słownik frazeologiczny / red naukowa Alicja Nowakowska. – Warszawa: Europa i Egmont Polska, 2009. – 472 s.
10. Powszechny słownik frazeologiczny / pod red. A-Bernackiej. – W., 2002. – 540 s.
11. Słownik języka polskiego / Podred. W. Doroszewskiego. – Warszawa: Przedruk elektroniczny: Wydanie naukowe PWN. – 1997.

Стаття надійшла до редакції 09.03.2011